

- KETTUNEN, LAURI 1909: Suhteemme kirjakielen. – *Virittäjä* 13 s. 165–168.
- 1910: Väärä suhteemme kirjakielen. – *Virittäjä* 14 s. 57–63.
- KOHTAMÄKI, ILMARI 1956: *Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Kotikielen Seura 1876–1976. – *Virittäjä* 80 s. 310–432.
- 1993: Suomen mieli – oikea kieli. – *Virittäjä* 97 s. 81–88.
- 1994: Kielen normit ja kielen ohjailun normit. – *Tiede & edistys* 1/1994 s. 17–28.
- 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2017: *Suomen kieli Helsingissä 1917 ja 2017*. Plenaariesitelmä Kielitieteen päivillä 20.5.2017. Jyväskylä.
- PELTONEN, VIHTORI 1906: Mitä suomenkieli suomalaisilta vaatii? – *Uusimaa* 13.8.1906.
- Suometar 1847 = Suomen kieli kirjallisesti? käytettävänä. – *Suometar* 11.5.1847.
- TALVIO, MAILA 1909a: Puhe [fennomaanien Nuija-yhdistyksessä]. – *Uusi Suometar* 18.4.1909.
- 1909b: Hiukan meistä ja kielestämme. – *Uusi Suometar* 17.11.1909.
- 1916: Meidän kielemme. – *Suomalainen Suomi* 1916 s. 116–125.
- Tampereen Sanomat* 9.10.1889. Tampere.
- TARKIAINEN, VILJO 1913: Suomenkielen lausumisesta näyttämöillämme. – *Näyttämötaide* 1913 n:o 8 s. 153–158.
- Uusi Suometar* 10.4.1886. Helsinki.

Kyllä kirjakieltä puhuttu on

Jaakko Anhava (2019) kyseenalaistaa tiedon, että Suomen sivistyneistö olisi jossain historian vaiheessa puhunut kirjakieltä. Hän katsoo minun kaiuttavan kirjassani (Lyytikäinen 2016) tätä Heikki Paunosen monissa tutkimuksissaan esiin tuomaa tuloista. Anhavalla on avaintodistajina molemmat isoäitinsä ja isotäti, jotka kaikki ovat työskennelleet opettajina. Käytän samaa metodia ja astun todistajanaitioon.

Olen syntynyt Kymin Karhulassa 1942 ja käynyt siellä kouluni vuosina 1949–1961. Kaikki opettajat – he olivat oppilaitaan sukupolven, pari vanhempia – puhuivat kirjakieltä. Kirjakieli oli minulle aluksi vaikeaa, koska se sisälsi vierasta sanastoa ja morfologiaa, mutta pian siihen tottui.

Kansakoulussa opettajat eivät juuri pyrkinet vaikuttamaan oppilaitensa puheeseen, oppikoulussa sen sijaan pyrkivät, hienovaraisin tai suorin keinoin. Matematiikan opettaja ei sietänyt ilmausta *sil-*

viisii ’sillä tavoin’. Se oli hänen mielestään karkeata murretta. Äidinkielen opettaja neuvoi eksplisiittisesti: ”Täällä oppikoulussa ja ainakin äidinkielen tunneilla me puhumme kirjakieltä.”

Ehkäpä opettajat suolsivat institutionaalista kieltä, roolipuhetta. En tiedä, miten he ompelu- ja metsästyseuroissaan, kotioloissaan tai ryyppyporukoissa juttelivat, mutta jos ihminen ilmaisee itseään kirjakielellä joka arkipäivä (myös lauantaisin) monta tuntia päivässä, se jättää jälkensä hänen persoonallisuuteensa. Kyllä häntä voi nimittää kirjakielen puhujaksi. Esittelen lisää lapsuuteni kirjakielimaisemaa pian ilmestyvässä teoksessa *Sehän on murretta!* (Lyytikäinen 2020).

Akateeminen opettajani ja esimieheni, professori, akateemikko Pertti Virtaranta (1918–1997) puhui kirjakieltä. Olen kuvannut hänen kateederikieltään (Lyytikäinen 2018: 125), mutta myös hänen ar-

kipuheensa oli hyvin kirjakielistä. ”Opettajaperheen lapsena hänen varsinainen äidinkieltensä oli kirjakieltä lähellä oleva puhuttu yleiskieli, jota oppikoulussa annettu opetus vielä vahvisti”, luonnehtii kollega (Hakanen 2018: 18).

Olen kuunnellut kirjailija, akateemikko Mika Waltaria (1908–1979) yli 26 tuntia, kun äänitin kirjallisuudentutkija Ritva Haavikon tekemän haastattelun. Siinä Waltari puhui kirjakieltä, mutta en huomannut hänen haastattelun tauoillaan muuttuvan puhekielisemmäksi.

Aikanani olen Suomen kielen nauhoitearkiston virkamiehenä kuunnellut paljon Heikki Paunosen tutkimusryhmän 1970-luvun Helsingin puhekielestä talentamia nauhoitteita. Minun korvissani eräitten vanhojen töölöläisrouvien puhe on hämmästyttävän kirjakielistä. Haastattelupuheen todistusvoima voidaan kyseenalaistaa, mutta oman 40-vuotisen haastattelijankokemukseni perusteella pidän sitä aika luotettavana: harva puhuja jaksaa alkuun päästyään tarkkailla ja säädellä ilmaisuunsa.

Mitä ”kirjakielen puhuminen” on? Lukupuhunta sikseen, mutta ei kukaan tietysti puhu eikä ole puhunut sataprosenttista kirjakieltä. Se, mistä kaikista piirteistä kirjakielisyyden vaikutelma syn-

tyy ja kuinka paljon näitä piirteitä tarvitaan, on vielä pohjia myöten tutkimatta.

ERKKI LYYTIKÄINEN
etunimi.sukunimi@elisanet.fi

Kirjoittaja on eläkkeellä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen amanuenssin toimesta.

Lähteet

ANHAVA, JAAKKO 2019: Puhuiko Suomen sivistyneistö kirjakieltä? – *Virittäjä* 123 s. 443–445.

HAKANEN, AIMO 2018: Pertti Virtaranta – Rautaveden kulttuurimaiseman kasvatteja. – Marja Torikka & Jaakko Yli-Paavola (toim.), *Täyttää työtä. Akateemikko Pertti Virtarannan satavuotismuisto* s. 9–27. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

LYYTIKÄINEN, ERKKI 2016: *Sanotaan tyyliin näin*. Helsinki: Gaudeamus.

— 2018: Mies ja haave. Suomen kielen nauhoitearkisto. – Marja Torikka & Jaakko Yli-Paavola (toim.), *Täyttää työtä. Akateemikko Pertti Virtarannan satavuotismuisto* s. 125–148. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

— 2020 (painossa): *Sehän on murrettä!* Helsinki: Gaudeamus.

KIELITIEEEN KENTILTÄ

Kansainvälinen nimistöntutkijayhteisö koolla Helsingissä

Elokuussa 2019 Helsinki sai kunnian toimia kansainvälisen nimistöntutkijayhteisön kokoontumispaikkana, sillä Helsingin yliopistossa järjestettiin peräkkäin kaksi

merkittävää tieteellistä tapahtumaa: Personal Names and Cultural Reconstructions -konferenssi sekä ICOS Summer School -kesäkoulu. Tässä kirjoituksessa